

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ BİLİM DERGİLERİNİN VİZYON VE MİSYONLARI* Serhat KÜÇÜK

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, skucuk@hacettepe.edu.tr

Özet

Sürelî yayın marifetiyle toplum üzerinde istendik davranış oluşturma çabası Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine, başka bir deyişle Türk basınının ortaya çıkışına dayanmaktadır. Takvim-i Vekayi'den itibaren, Türkçe yayımlanan gazetelerin önce aydınlar üzerinde doğrudan, sonra halk arasında dolaylı olarak siyasi, içtimai ve kültürel tesirler icra ettiği ve hatta bu tesirlerin zamanla bir zihniyet değişimine katkı sağladığı yadsınamaz. İşte bu yöntem, halkta istendik davranış oluşturma metodu olarak sürelî yayınlardan yararlanma, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte de uygulamada kendine yer bulmuştur.

Bu çalışmada, harf inkılabı öncesi yayımlanmış altı bilim dergisi ele alınmıştır: Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası, Demiryolları Mecmuası, Mühendis Mektebi Mecmuası, Telsiz Mecmuası, Fen Âlemi ve Tabiat Âlemi.

Sözû edilen sürelî yayınların yayımlandıkları dönemde kendilerine nasıl bir rol biçtiklerine dair bilgiler, her periyodün ilk sayısında "Başlangıç", "Başlarken", "Muhterem Kârihimize" ve "İfade-i Meram" gibi başlıklar altında yazılan giriş yazılarından derlenmiştir.

Böylelikle erken Cumhuriyet döneminin harf inkılâbı öncesi yayımlanmış akademik, popüler veya mesleki bilim dergilerinin kendilerine biçtikleri roller ve bu roller üzerinden de ilgili dergilerin -dolayısıyla yayımcılarının- yaşadıkları döneme ve topluma bakışları, tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bilim Dergileri, Batılılaşma, Modernleşme.*

THE VISIONS AND MISSIONS OF THE SCIENCE PERIODICALS IN THE EARLY REPUBLICAN ERA IN TURKEY

Abstract

The endeavor to the creation of terminal behaviors in society rooted in the late Ottoman history, in other words in the emergency of the Turkish journalism. It is unrejectable fact that since Takvim-i Vekayi, newspapers published in Turkish had a certain political, social and cultural effects, first directly on the Ottoman elite and then indirectly on the public and even these effects, in time, contributed to the transformation of the Ottoman mentality. This method, taking advantage from journals in the creation of terminal behaviors in society, found a place itself in the process from the late Ottoman Empire to the early Republican Turkey.

This article deals with six popular science periodicals published before the alphabet revolution; namely Fen Mecmuası, Demiryolları Mecmuası, Mühendis Mektebi Mecmuası, Telsiz Mecmuası, Fen Âlemi ve Tabiat Âlemi.

Aforementioned periodicals are giving information on how they saw their role in the pages entitled introduction, foreword, to our honorable readers, and preface. Thus the roles they tried to play in the construction of a new society are determined. These roles also reveal that the view of the periodicals –and their publishers– to the period and society.

Key Words: *Scientific Journals, Westernization, Modernization.*

---

* Bu çalışma, 013 D11 701 002-393 nolu proje kapsamında Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenmiştir.

Giriş

Bir ulusun sanat ve fikir hayatında süreli yayınların yeri büyüktür. Bütün yeni ülkeler ve görüşler, kitaplardan önce süreli yayınlar yoluyla tartışılmış ve tanıtılmıştır. Herhangi bir konuda son bilgilere ihtiyaç duyulduğunda kitaptaki bilgilerin dondurulmuş yapısı karşısında, süreli yayınlar tercih edilmektedir. Okuyuculara, içinde yaşadıkları şehirde, ülkede ve dünyada neler olup bittiğini bildirmek, olaylarla ilgili gelişmeleri yansıtmak ve ayrıca bu olaylar üzerinden yorumlar yaparak, kamuoyu oluşturmak gibi işlevleri vardır (Duman, 2000: 5-6).

Süreli yayın marifetiyle toplumu şekillendirme çabası ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine, başka bir deyişle Türk basınının ortaya çıkışına dayanmaktadır (Koloğlu, 1987: 257-259). Halkın medeni seviyesini yükseltebilmek, önce onun seviyesine inmek, ona kendi dili ile hoşlandığı şekilde hitap etmekle mümkün görülmüş ve bu yola girildikten sonra gerekli ve faydalı görülecek her şeyin kolaylıkla verilebileceğine inanılmıştır (Akyüz, 1990: 69).

Matbuatın ve edebiyatın, üniversite gibi ek misyonlar üstlenmesi fikrini 1890'larda Namık Kemal, *Mukaddime-i Celâl* adlı eserinde şöyle vurgular:

“Milletimiz Maârif’çe öyle her mahallesinde bir dârülfünûn bulunacak, her sokağında bir allâme yetişecek mertebelerden pek ba’îd olduğu için aramızda gazeteden, hikâyeden istifâde ihtiyacından müstagnî pek çok ve belki pek az âdem mevcûd olduğuna kolaylıkla ihtimâl verilemez. Mamâfih şurasını da hilâf-ı sabit olamayacağından tamamıyla mutmain olarak iddia edebiliriz ki gazeteden, hikâyeden istifâdeye muhtâc olmayacak kadar maârif-mend olanlar gazetelerin, hikâyelerin bir milletin terbiyesince olan tesîrini inkâr etmez. Çünkü böyle bir fikirde bulunmak memâlik-i mütemeddinenin her cihetinde ulûm-ı mütearifeden madûd olan bir hakikati tekzîbe kıyâm etmektir.” (1305/1889-1890: 10-11)

Harvard Üniversitesi'nde Bilim Tarihi kürsüsünü açmak suretiyle bu alanın ilk kez üniversite bünyesinde yer almasını sağlayan George Sarton da halk-bilim diyaloğunda popüler yayınların önemini altını çizmiştir:

“Sabırla yapılan çileli araştırmalar olmaksızın hiçbir bilimsel gelişmenin sağlanamayacağı ne kadar aşikâr ise, yapılmış olan keşiflerin arada bir halka anlatılması gerektiği de o kadar aşikârdır. Kesin olan bir şey vardır: Bilim, kolayca okunabilen ve satılabilen kitapların anlatımlarının yetkinliği sayesinde ilerlemeyiz; ancak yine de bu tip kitaplara bilginlerin de dâhil buldukları halkın eğitimi ve ilerde bilime hizmet edecek yeni yeteneklerin uyandırılması için çok ihtiyaç duyulur.”(1997: 63)

Takvim-i Vekayi'den itibaren, Türkçe yayımlanan gazetelerin önce aydınlar üzerinde doğrudan, sonra halk arasında dolaylı olarak siyasi, içtimai ve kültürel tesirler icra ettiği ve hatta bu tesirlerin zamanla bir zihniyet değişimine katkı sağladığı yadsınamaz. Böylelikle Türk halkının XIX. yüzyıldaki gelişme ve değişiminde gazetenin tesiri, en mühim unsurlardan birini teşkil eder (Lewis, 2007: 96, 186, 192). Gazetelerin yayımlanmaya başlaması, Osmanlı toplumunun

popüler kültür temelinde dönüştürülme sürecini belirginleştirerek hızlandırmıştır. Yaşamın merkezi dinamiği olma iddiasındaki gazeteler, kısa sürede gündelik yaşamın bütün alanlarını değiştirmeyi, yeniden kurgulamayı ve yönetmeyi hedefler hale gelmiştir (Özdemir, 2007: 14). Hatta denebilir ki süreli yayınlar, Türk modernleşme sürecinde kalabalıkları etrafında toplayan ve neredeyse tüm işaretlerin geldiği merkez olarak, diğer milletler tarihinde bir arada görülemeyecek işlevleri yerine getirmiştir (Tanpınar, 2012: 251).

Halkı çağdaştırma aracı olarak süreli yayınlardan yararlanma faaliyetine, Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet döneminde de devam edilmiştir. Osmanlı periyodiklerinin halk üzerindeki etkisine şahitlik eden Cumhuriyet aydını da bu noktada tecrübelerini/birikimlerini yeni döneme taşımış, yaşamı yazılı kültür temelinde yeniden oluşturma çabasını sürdürmüştür.

Süreli yayınların zaman içerisinde edebiyat, bilim ve sanat gibi konularla sınırlandırılmış alt türlerinin oluşması, bu türün etkisini/etkinliğini arttırmıştır. Güç arttıran yeni alt türlerden birisi de bilim dergileridir. Akademik, popüler veya mesleki nitelikte çıkan bu dergiler, kültürel değişime etkileriyle bir yandan sosyal gerçekliği, diğer yandan da fennî gelişmelere yer vermeleriyle bilimsel yapıyı yansıtmaktadırlar.

Bilhassa erken Cumhuriyet döneminde, Mustafa Kemal'in şahsında kurucu kadronun, bilimin rehberliği hedefinden yana koyduğu kesin tavır, bazı ilim erbabı ve heveskârlarının söz konusu hedefe yönelik sorumluluk üstlenmelerine zemin oluşturmuştur. Bilimin, toplum hayatının temel dinamikleri arasında yer almasını sağlamak olarak özetlenebilecek iktidar politikasının gerçekleşebilmesini, bilim-halk diyalogu kuruluşunda gören bu kişi veya kurumların kullandığı diyalog aracı ise süreli yayınlardır.

Bu çalışmada, harf inkılabı öncesi yayımlanmış altı bilim dergisi ele alınmıştır: *Türk Mühendisler Ocağı'nın Fen Mecmuası*, *Demiryolları Mecmuası*, *Mühendis Mektebi Mecmuası*, *Telsiz Mecmuası*, *Fen Âlemi* ve *Tabiat Âlemi*.

Sözü edilen süreli yayınların yayımlandıkları dönemde kendilerine nasıl bir rol biçtiklerine dair bilgiler ise her periyodun ilk sayısında "Başlangıç", "Başlarken", "Muhterem Kârilerimize" ve "İfade-i Meram" gibi başlıklar altında yazılan giriş yazılarından derlenmiştir.

Böylelikle erken Cumhuriyet döneminin harf inkılâbı öncesi yayımlanmış akademik, popüler veya mesleki bilim dergilerinin kendilerine biçtikleri roller ve bu roller üzerinden de ilgili dergilerin -dolayısıyla yayımcılarının- yaşadıkları döneme ve topluma bakışları, tespit edilmeye çalışılmıştır.

Altı Dergi Tek Hedef: Bilim

Ele alınan ilk dergi Türk Mühendisler Ocağı tarafından yayımlanan *Fen Mecmuası*'dır¹. Ağustos 1925'teki ilk sayısında "Muhterem Kârilerimize" başlığı

¹ Ağustos 1925 ile Kasım/Aralık 1925 arasında toplam 3 sayı çıkmıştır.

altında, her türlü siyasi temayülden âzâde bir ilim ve marifet rehberi olduğu belirtildikten sonra Heyet-i Tahririye imzasıyla, yayımlanmasının gayesi şöyle açıklanır:

“Gayemiz, fûnûn-ı hâzıra usûl-i kavâidinin memleketimizde esaslı bir surette infaz ve tatbiki hususuna hizmet etmek ve inkişâf-ı sınaî ve iktisadiyatımızla alakadâr bilcümle mesâil-i mühimme-i fenniye ile temasa girerek netice-i tetebbuâtımızı, nokta-i nazarımızı, bîtarafâne ifade ve bu surette tenvir-i efkâra çalışmaktır.”(Fen Mecmuası, 1925: 1)

Fransızca kısmı da bulunan mecmua için diğer ülkelerdeki fenni kuruluşlarla işbirliği başarıyı arttırıcı niteliktedir:

“Eğer risalemiz, hariç memlekette dahi, müessesât-ı fenniyelerle cemiyetimiz beyninde bir rabita-i muhadenet ve serbest, vâzih, makul bir surette iştirak-i mesainin mevkuf-ı aleyhi olan muamele-i mütekabile-i irfaniyenin tesisine hâdim olabilirse takip edilen gaye yolunda bir kat daha ihraz-ı muvaffakiyet edilmiş olur. Mecmuamızın Fransızca kısmından maksat budur.” (Fen Mecmuası, 1925: 1)

Fenni olmak şartıyla eleştirileri de kabul eden dergi, Türk Mühendisleri Ocağı üyelerinin makalelerine yer vereceğini belirtmekle birlikte yayın kurulu onayını almış uzman yazılarına da açık kapı bırakır:

“Mecmuamız Türk Mühendisleri Ocağı'nın âzâları tarafından tertib edilen makâlâtın neşrine münhasır ise de fen âleminde tanınmış erbab-ı ihtisas tarafından yazılan makaleleri, heyet-i tahririyemizin tasvibi halinde, memnuniyetle derc eder.” (Fen Mecmuası, 1925: 1)

İkinci dergi ise *Demiryolları Mecmuası*'dir². 1 Mart 1925 tarihli ilk sayısındaki “İfade-i Meram” başlığı altında amaç ve sınırlı hedef kitle ortaya şöyle konulmuştur:

“Asrımızda şimendüferciliğin mazhar olduğu harikulade terakkiyât ile ifade ettiği cihanşümûl ehemmiyet ve alelhusus demiryollarının bir memleketin iktisadi hayatında en mütekâmil ve en müessir bir âmil-i terakkî ve inkişaf olmasına binaen bu şube-i ilmin terakkiyât-ı mütemadiyesi hakkında idareimiz memurîn ve müstahdemînin tenvir ile malûmat ve ihtisaslarının tevsiine hâdim olmak ve bu meyanda bütün meslekdaşlarımızı da medeniyet-i hâziranın pek vâsi olan ilim ve irfan hazinelerinden hisseyâb eylemek maksadiyle, bugünden itibaren “Demiryolları Mecmuası” namıyla Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umûmiyesi tarafından fennî ve mesleki aylık bir mecmua neşrine ibtidâr edilmiştir.” (Demiryolları Mecmuası, 1925: 1)

Makaleler telif mi olacak tercüme mi? Sorusu da açıklığa kavuşturulur:

“Mecmuanın heyet-i tahririyesini Anadolu-Bağdat Demiryolları fennî heyetlerine mensub mütehasıs zevât teşkil edecek ve şimendüferciliğin aksâm-ı muhtelifesine ait elsine-i ecnebiyede intişar edip müntesib-i mesleki alakadâr eyleyen en mühim ve en faydalı fennî makaleler ve ilmî eserler müntehab bir heyet tarafından lisanımıza nakledilecektir.” (Demiryolları Mecmuası, 1925: 1)

Bu derginin yazılarının hedef bölgesi yurt geniyle sınırlı değildir:

² Mart 1925'ten –isim değişiklikleriyle- 1998'e kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Serhat KÜÇÜK

“Demiryolları Mecmuası” bilhassa Türk Demiryollarının tekâmülüne muktezi bilcümle malumât-ı fennîyeyi ihtiva etmekle beraber, sair memâlikte mevcut demiryolları hakkında da fennî, idarî, malî, iktisadî ve ihsai tafsilat itâ edecek ve bu suretle şimendifercilik mesleği ve teferruât-ı fennîyesi hakkında mükemmel ve etraflı malûmata dest-res olunabilecektir.” (Demiryolları Mecmuası, 1925: 1)

Memleketin hal-i hazırdaki durumunun ve ihtiyaçlarının göz önünde tutulacağı belirtilirken teorik bilgi-pratik bilgi ikileminde kalınmayacağı da açık biçimde ifade edilmiştir:

“Mamafih Mecmua bütün neşriyatında bilhassa memleketin şerâit-i hâzırasını ve ihtiyaçlarını nazar-ı dikkatte tutacak ve kabiliyet-i tatbikiyesi olan mesâil-i fennîye ve meslekiyeye daha ziyade iltizam edecektir; Bu cümleden olmak üzere memurîn ve müsdahdemînin Anadolu-Bağdat Demiryollarının muhtelif aksamında idrak edilecek tekâmülâtı nazârî ve amelî bir surette takip edebilmeleri için mecmuaya hattın terakkîsi ve tedricî inkişâfı ile alakadâr terakkiyât ve istatistikî malûmat derc edilecektir.” (Demiryolları Mecmuası, 1925: 1)

Mesleğe muvafık olmak şartıyla hariçten yazı alımına açık kapı bırakılarak meramın ifadesine son verilir: *“Esâsât-ı marûza dahilinde hariçten mütehasıs zevat tarafından irsal edilecek makalât -mesleğimize muvafık olmak şartıyla-maalmemnuniye kabul ve derç edilir.”* (Demiryolları Mecmuası, 1925: 1)

Üçüncü mecmua *Mühendis Mektebi Mecmuası*'dır³. Haziran 1927'de yayımlanan ilk sayıdaki “İfade-i Meram” yazısı, süreli yayınların önemine dair vurgu ile başlar:

“Bugünkü terakkiyât-ı ilmiye ve fennîyenin netâyic-i zarûriyesinden addedilebilen şeylerden biri de şüphesiz neşriyâttır. Hususiyle teknik sahadaki mütemadî faaliyetin ve bu faaliyetten istihsal edilen netâyicin hemen günü gününe denilecek derecede alakadârlar arasında intişarının temini, bugünkü mesai tarzının bir vasf-ı mümeyyizidir denilebilir. Müterakkî memleketlerin hemen kâffesinde terakkiyâtın inkişâfı; fennin şuaabât-ı muhtelifesine ait olarak mektep tedrisâtına müteallik klâsik neşriyât ile muayyen mesâil üzerine yapılan tettebbuâta ait kitapların neşrinden başka gerek nazariyâta ait tetkikatı ve gerek herhangi bir mesele-i fennîyenin tetkik edilen tarzı ile muhtelif şerâit dahilinde tatbik edilebilen eşkâli hakkındaki mukayeseleri ihtiva eylemek ve binaenaleyh herhangi bir şube-i fendeiki tetkikât ve tatbikâttan alakadârları haberdar etmek maksadıyla birçok risale-i mevkûtelere neşrine ihtiyaç göstermektedir.” (Mühendis Mektebi Mecmuası, 1927: 1)

Süreli yayınların öneminin ardından Türkiye'deki durum değerlendirilir ki burada Demiryolları Mecmuası da hak ettiği düşünülen övgüyü alacaktır:

“Terakkiyât-ı asrîyyeye girmekte epeyce gecikmiş olan memleketimizde filhakika şuaabât-ı fûnûna ait mekâtipten bazılarının her ne kadar bir asır kadar evvel tesisleri ihtiyacı tahakkuk edebilmiş ise de memleketteki inkişâfın şimdîye kadar gösterdiği batâetin bir neticesi olarak neşriyât hususunda yakın bir zamanlara kadar

---

3 Cumhuriyet döneminde Haziran 1927-Kasım 1928 arasında toplam 18 sayı olarak çıkmıştır.

hemen mektep programlarına tevâfuk edebilecek dereceden fazla bir ihtiyaç tahakkuk edememiştir.

Bu cümleden olarak, hükümete ait tesisât-ı nâfia işleri için lüzumu olan erbâb-ı fennin memlekette yetiştirilmesi zarureti her ne kadar bundan yarım asır kadar evvel tahakkuk edebilmiş ise de, neşriyât sahasında son on beş sene zarfında intişar edip fakat devam edilemeyen birkaç risaleden sarf-ı nazar edilirse mektep programlarına tevâfuk eyleyen kitaplardan ileriye gidilememiştir. Fakat hükümetin son zamanlarda inşâat-ı nâfia hususunda gerek bizzat yapmakta olduğu mesâi ve gerek memleketteki inkişâfın netâyici olarak tahakkuk eden yeni bir takım ihtiyacât; tatbikat sahasında çalışanların bu sahadaki terakkiyât ile daimi temasta ve yeniden yeniye müterakkî memleketlerde değişmekte bulunan tarz-ı inşâat hakkında tettebbuâtta bulunmalarını zarûri bir hâle getirmektedir.” (Mühendis Mektebi Mecmuası, 1927: 1)

Mühendis Mektebi Mecmuası'nın kısa yayımlanma hikâyesi ise ardındaki devlet desteğine vurgu yapılarak aktarılır:

“Aynı vechile inşâat-ı nâfianın heyet-i umûmiyesine ait olmak üzere diğer bir risalenin daha neşrine çoktan beri lüzum hâsıl olmuştu. Fakat memlekette muhtelif inşaat sahalarında çalışan erbâb-ı fen ve mühendislerin toplu bir yerde bulunamamaları vesâire gibi bazı avâmilin şimdikiye kadar tehir eylediği bu meseleye; son zamanlarda Mühendis Mektebi Heyet-i Talimiyesi'nin bilvesile vuku bulan bir müracaatları esnasında Nâfia Vekil-i muhteremi Behiç Beyefendinin bu husustaki teşvikleri ve va'd-i muavenetleri üzerine bizzat Mühendis Mektebi tarafından başlanması bir zaruret hâlini almış ve binaenaleyh "Mühendis Mektebi Mecmuası" namında, ayda bir intişâr eylemek üzere bir mecmuanın neşredilmesi, mektep heyet-i talimiyesince taht-ı karara alınmıştır.” (Mühendis Mektebi Mecmuası, 1927: 2)

Mecmuanın kendine vazife bildiği iki husus vardır:

“Mecmua, bir taraftan memâlik-i ecnebiyede bu sahada çıkan risâle-i mevkûtelere istifâde etmek suretiyle nazariyât ve tatbikât sahasındaki terakkiyâtı neşre, diğer taraftan ise memleketimizin muhtelif taraflarında vücuda getirilmekte olan asâr-ı nâfia ile muhtelif mıntikalardaki şerâit-i mahalliye-i inşâiyye hakkında malûmat vermeğe gayret edecektir. Binaenaleyh mecmua şimdiden memleketin muhtelif menâtıkında çalışan erbâb-ı fenne bu hususta gönderecekleri malûmat ve makalâta sahifelerinin daima açık olduğunu arz eyleyler.

Mecmuanın kendisine tâyin eylediği ikinci bir vazife de, memleketimizin hâl-i hazırda muhtelif yerlerinde tettebbuâtı temin ve teshil eyleyen fennî kütüphanelerin henüz mevcut olmaması dolayısıyla herhangi bir mesele hususunda tettebbuâtta ihtiyaç gören erbâb-ı fenne bu hususu temin etmek üzere kendisini bir vasıta-i müracaat olmak üzere takdim etmektir. Alakadâr erbâb-ı fen tarafından mesleğimiz dahilinde olacak suallere iktiza eden cevapların veya bu hususta müracaat edebilecekleri âsânın bildirilmesine çalışılacaktır.” (Mühendis Mektebi Mecmuası, 1927: 2)

Yazı, üzerinden henüz iki kısa paragraf geçmiştir ki yine yeniden devlet desteği vurgusu ile sonlandırılır:

“Hatime-i makal olarak, mecmua, memleketimizin bu husustaki ihtiyaçlarını takdir buyurarak kendisine maddeten ve manen muaveneti vaad buyurmuş olduklarından dolayı, Nâfia Vekil-i muhteremi Behiç Bey Efendi'ye alenen arz-ı

Serhat KÜÇÜK

teşekkürü bir vecibe bilir ve bu hususta izhar buyurdıkları teveccüh ve itimada liyâkatini isbat etmeye âzami gayretle çalışmayı bir vazife addeyleyler.” (Mühendis Mektebi Mecmuası, 1927: 2)

Dördüncü mecmua/dergi ise fenni bir dergi olan *Telsiz*'dir⁴. İlk sayıda “Başlarken” adı altında “*dans ve spor gibi beynelmilel yeni bir merak, dört beş aydır bizde de aldı yürüdü. Kârîler, telsiz telefonda bahsetmek istediğimizi tabiiki anlamışlardır*”(1927: 2) sözleriyle başlayan yazıda, telsiz telefon tabiriyle ifade edilen ve derginin merkezine aldığı yenilik Radyo'dur.

Telsiz Telefon(Radyo)'un yurt dışındaki gelişimi ve etkileri şu sözlerle ifade edilir:

“Telsiz telefon. Bu medenî ve tam manasıyla asrî eğlence memleketimizde yeniden yeniye ta'mîm etmeye başlamasına rağmen Avrupa ve Amerika'da hiç de yeni değildir. Mamaafih eskiliği de yirmi otuz seneye varmaz. Herkes az çok bilir ki “telsiz telefon”un Harb-i Umûmî'den evvel bahsi bile geçmezdi. Harbin ibtidalarında telsiz telgraftan konser vermek suretiyle istifade etmek imkanı olup olmadığını arıyorlardı. Yapılan tecrübeler muvaffakiyetle neticelendi. Ve işte bu tarihten beri telsiz telefon ta'mîm etmeye başladı. Fakat kim tahmin ederdi ki dört beş senelik bir keşif bu kadar dal budak salarak bütün dünyayı istila edecek! Avrupa'dan yeni dönenler telsiz telefon antenlerinin şehirlerin manzarasını değiştirdiğini söylüyorlar! Bu zevâtın anlattıklarına göre bilhassa şehirlerde bütün binaların damları irili ufaklı antenlerle dolmuş! Sokaktan geçerken başınızı kaldırdınız mı göreceğiniz şu damların üstünde yüzlerce binlerce telden müteşekkil bir direk ve tel mahşeri imiş!

Hulasa, telsiz telefon Avrupa ve Amerika'da adeta salgın bir hastalık halini almıştır. Fakat bu zaman hastalığı insanı incitmiyor, çektirmiyor, öldürmüyor. Bilakis hiç hesabıyla çok cüzi bir masrafla yüksek bir zevk veriyor. Düşünün bir kere! Şimdi Amerika'nın bir şehriden Moskova'yı dünyanın başka bir ucunu dinleyebilirsiniz. Bir az sonra Berlin, daha sonra Viyana bir saniye sonra da Paris, aynı vuzûh ile kendisini size dinletiyor.. Hem de nasıl? En hafif musiki nağmelerini bile yanbaşınızda çalıyormuş gibi işittirecek! İşte radyo hatta telefonun mikropları ve sirâyet-i hâssası !..

Fakat gariptir ki bir tatlı hastalık bugünden yarına şiddet-i seyrini kaybederek büsbütün ortadan kalkacak gibi görünmüyor. Bilakis beşerin dimağına icad ve ihtira kabiliyetine açık zengin bir saha vaad ediyor. Muhakkak ki yakın zamanlarda fen, telsiz telefonda bugünkünden fazla istifade imkânlarını bulmakta gecikmeyecektir.” (Telsiz, 1927: 2)

Telsiz mecmuasının amacı ise, şu sözlerle ortaya konur:

“Telsiz mecmuası işte böyle bir istikbale namzed olan telsiz telgrafın memleketimizde tanınmasına ve ta'mîmine hizmet etmek maksadıyla intişar etmektedir. Mecmuamız, Türkiye'mizdeki bütün telsiz amatörlerinin müstefid olacağı neşriyattan maada kârîlerinin maruz kalabilecekleri fennî müşkilâtı halletmeyi de kendisine en esaslı bir vazife telakki etmektedir. “Telsiz”i neşr etmekle çok büyük bir ihtiyaca cevap vermiş olacağımız kanaatindeyiz. Zira telsiz telefonun bu çok zevkli, ucuz ve bedii eğlence vasıtasının memleketimizde de Avrupa'da olduğu gibi

---

4 30 Haziran 1927 ile 14 Kasım 1927 arasında 18 sayı çıkmış derginin yazı işleri müdürü Sedat Nuri'dir.

ta'mîminden şüphe etmiyoruz. Yakın bir istikbal Türkiye halkının da asrın bu nimetinden bihakkın istifadesini temin edecektir!" (Telsiz, 1927: 2)

Beşinci mecmua/dergi, amacı ve yöntemi en kısa biçimde ifade edilen *Fen Âlemi'*⁵. Ocak 1925 tarihli ilk sayısında "İfade-i Meram" başlığı altında şöyle denmiştir:

"Bu mecmua, asrın terakkiyat-ı feniye ve sinâ'iyesini memleketimizde neşr ve ta'mîm ve kârîlerinin tesâdüf edecekleri fenni müşkilâtı izâle maksadıyla neşr ediliyor. İhtiva edeceği makaleler ciddiyet-i feniye muhafaza etmekle beraber umumun istifadesini mucib olacak surette açık bir lisan ile yazılacak ve mümkün olduğu kadar resimlerle tezyîn edilmiş olacaktır. Bu suretle fen muhibbleriyle sanatkârlara müfîd olacağımızı ümid ediyoruz." (Fen Âlemi, 1925: 1)

İncelenen altıncı dergi ise bir öncekinin aksine en uzun girişe sahip *Tabiat Âlemi'*⁶. Popülerlik vasfı diğerleri ile karşılaştırılmayacak derecede ön plana çıkmış derginin, son derece sade ve açık bir dil ve örneklerle, doğrudan halka hitap eden Ekim 1925 tarihli ilk sayısındaki Salih Murat Uzdilek imzalı "Başlangıç" başlıklı yazı, özeleştirici niteliği taşıyan bir ülke analiziyle başlar:

"Memleketimizde marifet ve sanata ne derece ihtiyacımız olduğunu hepimiz pek iyi biliriz, tabii ki sıhhat ve servet yoksulu gibiyiz. Bilenlerimiz bilmeyenlerimiz hep birlikte içimizi çekeriz. Ah maarif, sinai deriz. Bu acı his hepimizi kıvrandırır. Bu cihetle hepimiz derd ortağıyız. Ne yapalım? Aynı hastalığa uğramış kimseler gibi doktor arayacağız değil mi? Doktor bizi arasın dersek hata ederiz. Çünkü kim kime muhtaç ise o onu arar. Hiçbir hastayı doktor arayıp bulup da seni tedavi edeyim demez. Aç yiyeceği, susamış suyu, üşüyen giyeceği aradığı gibi aciz kuvveyi, fakir zengini, cahil ilmi arar. Tabiatta bu daima ve her yerde böyledir. Bir hastanın doktor babası olsa ve onu tedavi etmedikçe, o bunun tedavisini kabul ve tavsiyelerini icra etmedikçe hastalık gitmez.

Adi alışverişlerde olduğu gibi ilm ahz ve i'tâsında da talep ilk şarttır, arz ondan doğar. Her yönden güneşe muhtaç olan göremez güneşe yüzünü kendi çeviriyor da gündüzü buluyor, canlanıyor, neşeleniyor, eğer güneşin dönmesine muntazır olup durursa kıyamete kadar karanlıkta kalır ve dirilik ocağı değil ölüm yatağı olur.

Acaba marifet ve sanatın gerçekten talibi değil miyiz? Suale evet demek kavli olmadığı gibi hayır demek de güçtür. Çünkü hakkıyla talibi olaydık meramın elinden bir şey kurtulmaz dediğimiz gibi mütalaamızı az çok elde ederdik ve gittikçe eksikimizi görüp tamamlamaya çalışırdık. Böyle hareket ettiğimizi gösterecek emareler yok değilse de o kadar çok değildir. Bilgiyi ve çalışıp iş görmeyi sevmiyoruz da diyemeyiz. Çünkü çocuklarımız konuşmaya başlar başlamaz bilmediklerini sorup öğrenmeye çalışıyorlar, o kadar çalışıyorlar ki biz yetişemiyoruz. Sonra biz de bilmediklerimizi öğrenmekten ziyade bildiklerimizle oyalanmaya bakıyoruz. Bilgiyi daha doğru bilgiç görünmeyi o kadar seviyoruz ki hiç dilimizden düşmüyor, gönlümüzden gitmiyor. Tembel de değiliz. İş hepimiz severiz. İş uğrunda rahatımızı, hatta saadet ve hayatımızı feda ettiğimiz olur.

5 Ocak 1925-Aralık 1926 arasında 24 sayı çıkmış derginin sahibi Mehmet Refik Fenmen'dir.

6 Aralık 1925-Şubat 1927 arasında 14 sayı çıkmış derginin sahibi Salih Murat Uzdilek'tir

Serhat KÜÇÜK

Hasılı hepimiz alim doğarız, sanatkâr yaşarız. Küçük çocuklar bir taraftan öğrenir, bir taraftan işler, o kadar ki öğrenmesi veya çalışması yani bir iş görmesi gayet tabii bir şeydir. Çocuk, gözüyle bir şey görür, o anda eli ayağı bütün bedeni harekete gelir. Makine işlemeye, iş görmeye başlar. Şu radde “görmek” kelimesinin iş kelimesine bağlanması bile bu hakikati gösterir. Hasılı bilge ile iş bir şeydir. İlim ile amel beyinde asla fark yoktur. Çünkü bilgisiz iş, iş değil şaşkınlıktır. İşsiz bilgi ise yoktur, yokluktur.

Şimdi dikkatle düşüneceğiz ki ilmin bize faydalı alanını alalım. Sanatın lazım olanını yapalım. Bize, bizim sıhhatimize, maişet ve refahımıza, muâşeret ve saadetimize hizmet eden ilim bizim için nâfidir. Böyle olmayan ilim bize menfaat vermez belki zarar verir. Çünkü biz ömrümüzden sarf edeceğiz. Kıymetli zamanımızı vereceğiz, karşılık fayda göremeyeceğiz. Bundan büyük zarar olur mu? Bedenimiz için nâfi olan gıdayı aldığımız gibi ruhumuz için de nâfi olan ilmi arayacağız. Toprak, tahta yemek yerine yenirse muzırr olur. Ekmek, su ise yenmese de gıdadır. Yalnız onun kıymetini acıkmış ve susamış olan bilir.” (Uzdilek, 1925: 1-3)

Dergide ayrıca Mustafa Kemal’in şahsında iktidarın gayretleri de vurgulanır:

“İlim başta olur, kalpte, hayatın merkez ve menbaında olur. Âzâ her hareket ve sükûnette başa tabiidir ve âzânın en yüksek fazileti başa tabiiyettir. Başın yüksekliği âzâya hakim olması olduğu gibi bu hakikate yeni ve canlı bir misal istersek işte reis-i cumhuriyemiz! Bize ziraati gösteriyor, medeniyeti gösteriyor. Aklımızın ve ilmimizin en büyük sermaye olduğunu gösteriyor. Marifet ve sanattan iki kanatla, yükseklerde uçmakta olan Garb medeniyetini gösteriyor. Bunu biz görmeliyiz. Bu yüksek sesi duymalı, bu yüksek sözü anlamalıyız. İlimsiz sanat, ruhsuz beden gibi yaşayamaz. Köksüz, gıdasız ağaç gibi meyve vermez. İşte bütün eski sınaatlerimiz, hayatın ve ihtiyacın istediği gıda ve devadan mahrum kaldığı için felce uğradı. Bunu diriltmek ancak gıda vermekle olur. Bahçivansız bahçe olur mu? Her ağaç kendi kendine kalınca, gittikçe derinlere kök salıp yükseklerle dal budak salmayınca meyve vermez. Gölge yapmaz, yabanileşir. Bunun için aşı ister, gıda, ziya, ruh ister.

İşte bu ruh ilimdir, marifettir.

Bedenin, hayati damarlar, sinirlerle zahir olduğu gibi bir memleketin diriliği de yollarla, demiryollarla, araba, otomobil ve lokomotiflerle olur. Birbirine ve merkeze merbut olmayan yerler beslenemez, büyüyemez. Bedenin her yeri birbirine ve dimağa, kalbe bağlı olduğu (gibi) memleketin her yeri de maddeten ve manen birbirine ve merkeze rabt edilmelidir.

İşte bu büyük hakikati takdir ettiği içindir ki millet ve devlet vekilleri reisi şimendifer yapmaya çalışıyor. Yani baş olduğunu gösteriyor. Bu hal tatbiki ana rahminde çocuk peydâ olması gibidir ki tarassud ve müşahade edenlerin ifadesine göre çocuğun evvel başı zuhûr ediyor ve âzâ birer birer sonra beliriyor. Demek ki vatanımız yeniden teşekkül ediyor, bozuldu yeni baştan düzeliyor. Milletimiz vücud buluyor, yeni bir kalıba dökülüyor, yeni bir surete yeni bir şekil ve kıyafete sokuluyor. Bu hayal değil hakikattir. Gözümüzün önünde hayat sahnesine cereyan ediyor.” (Uzdilek, 1925: 3)

Ve durumun ciddiyetini vurgulayan uyarıyı gelir:

“GARB MEDENİYETİ BİZİ UYANMAYA SEVK EDİYOR. BİZ KENDİMİZ İSTEYEREK ŞİMDİ UYANMAZSAK UYKUMUZ ÖLÜM UYKUSU OLABİLİR.” (Uzdilek, 1925: 3)

İstemek fiilinin sözlükteki sıra ilişkilerinin aksine ilimden önce geldiğinin altı çizilir:

“Halimizi ihtiyacımızı görüp niyet, gayret ve himmet etmezsek marifet ve sanat sahibi olamayız. Bizim kendimizde gerçekten ve sürekli bir istek, bir dilek olmadıkça bize ilim gelmez. İlim rızık gibidir, gıda gibidir. Biz isteyip iştahla yersek gıdalanırız. Yoksa iksir gibi gıdalar içinde yüzsek bize faidesi olmaz. Hasılı ilim heves ile şevk ve muhabbet ile tahsil olunur. Açlık hissi acı duygudur. Lakin insanı gıdaya, rızka götürür ve tatlıya kavuşturur. Bunun gibi cehlîni bilmek ve itiraf etmek acıdır, ağırdır. Lakin insana ilmi, manevi gıdayı aratır, lezzet ve zevk verir. Kuvvet, kudret, kemal getirir.

Şimdi isteyelim ki biz de marifet ve sanat sevgisi doğup büyüsün. Kanlı ve canlı bir şey olsun. Bizi sevsin, biz de onu sevelim. Bilgi pek büyük kuvvettir. Türkçemizde “yapabilmek” fiili iktidara delalet ettiği halde “bilmek” ile terkiib olunmuş. Ne mantıkî, ne felsefî terkiib! Demek ki Türkçemizi kuranlar, insanda iktidarın ilim olduğunu biliyorlarmış ki bir şeyi yapmasını bilmek, yapabilmek, bir şeyi yapmaya muktedir olmak demek oluyor. Bunun için sanat ilimdir, ilim sanattır ve medeniyet de budur. Ne kadar alim olursak o kadar sanatkâr oluruz. Ne kadar kuvvetli olmak istersek o kadar ilim ve sanat sahibi olmalıyız.” (Uzdilek, 1925: 3-4)

Nihayetinde derginin amacı yahut rolü, halk ile karşılıklı işbirliği esasına vurgu yapılarak ortaya konulur:

“Bildiğimiz bu hakikati, duyduğumuz bu ihtiyacı böyle görüp gösterdikten sonra hepimize bir bilgi ve bir iş düşer ki o da öğrenmek işini yapmak, iş yapmasını öğrenmektir. Hevesimizin, şevkimizin ziyadeliğine tabii olup bir taraftan öğrenmeye, bir taraftan öğrendiğimizi bu sahifelerde göstermeye çalışacağız. Hepimiz baş başa, el ele verirse büyük ihtiyacımızın küçük bir kısmını birlikte tedarik etmeye muvaffak oluruz ve bu ümid ile işte başlıyoruz. Hepimizin sözüümüz ve özümüz bir olursa yani birbirimize hem kavil ile hem fiil ile uygun olursak işimiz kolay ve çabuk olur. Yalnız söyleyici olmayacağız, daha ziyade dinleyici, okuyucu, düşünücü olacağız. Söyleyenin vazifesi dinleyenin hakkını gözetmektir. Çok söylersek, eksik ve yanlış söylersek muhatabımıza tecavüz etmiş oluruz. Haksızlıktan ve tecavüzden hakka sığınırız.” (Uzdilek, 1925: 4)

Okuyucunun her türlü katkısına açık olduğunu belirten paragrafla “Başlangıç” sonuçlanır:

“Kârîlerimizin marifete, sanata dair açık, doğru, güzel yazılarına her vakit iftiharımız vardır. Sualleri olursa dinlemeye ve cevabını bilirsek söylemeye, bilmezsek öğrenmeye ve yine söylemeye hazırız. Gerçekten faydeli yazıların manevi değeri büyüktür ve bunu ancak bütün milletin şükranı edâ edebilir. Maddi mukabili ise aciz el ile takdim ve sadık yürekle kabulü temenni edilir.” (Uzdilek, 1925: 4)

Sonuç ve Tartışma

Zikredilen dergiler, Cumhuriyeti kuran kadronun, bilimin rehberliğinden yana koyduğu kararlı tavrın bir sonucu mudur? Yoksa söz konusu tavrın, topluma yayılıp ilelebed payidâr kalmasını sağlayacak aracı mıdır? Muhtemelen her ikisi de.

Serhat KÜÇÜK

Yönetimin, dergilerin hayat bulacağı iklimi sağlamadaki rolü nasıl inkâr edilemezse, dergilerin de, Mustafa Kemal'in ilk kez 22 Eylül 1924'te Samsun İstiklal Ticaret Mektebi'nde öğretmenlere hitaben sarf ettiği "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir" sözünün toplumsal hayatta yer edinmesi adına yaptıkları katkılar da inkâr edilemez.

Bu çalışmada ele alınan bilim çatısı altında faaliyet göstermiş, üçü kurumsal üçü şahsi teşebbüs ürünü altı derginin, aynı zamanda çıkış gerekçelerini de oluşturan ortak kabulü, ülkede bilimsel birikimin yeterli olmadığıdır. Yine ortak biçimde, ihtiyacın yurtdışından karşılanacağını (hatta Demiryolları Mecmuası neredeyse tüm içeriğini tercümeden oluşturacağını) belirtirler. Öncelikleri ülkenin, acil olduğunu düşündükleri, pratikteki ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu noktada Demiryolları ve Telsiz mecmuaları ilgi alanlarını birer teknolojik icatla, Mühendis Mektebi Mecmuası bayındırlık işleri ile sınırlandırmışken, diğerleri hemen her türlü fennî gelişme ile fikirleri aydınlatmayı vazife bilmişlerdir.

Kurumsal dergiler, dışarıya açık olmakla birlikte dergi içeriğini ağırlıklı olarak kurum bünyesindeki kişilerce oluşturma taraftarıyken, şahsi girişimlerle yayın hayatına giren dergiler dışarıdan katkıya daha açık bir görüntü çizmektedirler. Hemen hepsinin ortak yönü ise fennî olmak şartıyla eleştiriye açık olmalarıdır. Fen Mecmuası ile Demiryolları Mecmuası hariç diğer dergiler, okur mektuplarıyla gelen fennî meselelerin çözümüne, ellerinden geldiğince katkıda bulunmayı da taahhüt ederler.

Sorunları vesilesiyle bilim ve teknoloji meraklılarıyla iletişim kurulması, okurların fikirlerine, düşüncelerine ve gelişimine değer veren interaktif yapının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Eleştiri kabulündeki "fennî" kriteri ise, polemikten uzak durulmakla birlikte, eksenini kaybetmemiş tartışmaya açık olduğunu göstermektedir.

Demiryolları ve Telsiz dergilerinin belirli bir teknolojik icat merkezli yayın politikası, bir yandan alan uzmanlığına verilen önemi yansıtırken diğer yandan hedef kitlede kaçınılmaz bir sınırlılığın da peşinen kabul edildiği izlenimini uyandırmaktadır.

Hemen her derginin ülkenin acil ihtiyaçlarına uygulamalı çözüm bulmaya öncelik vermeleri, her ne kadar ülkenin içinde bulunduğu şartlar gereği anlayışla karşılanabilir olsa da, modern teknolojiye ancak modern bilimle ulaşabileceği, başka bir deyişle bilim olmadan teknoloji olamayacağı gerçeğinin idrak sürecine olumsuz yansımıştır.

Yine dergilerin, muhtemelen farkında olmadan, "tüketici toplum yapısını körükledikleri" söylenebilir. Zira ele aldıkları yenilikleri sunuş şekilleri, toplumun yenilikleri, aşılması değil, erişilmesi gereken unsurlarmış gibi algılamasına yöneliktir. Muhakkak ki aşmanın ilk aşaması erişmektir. Fakat erişme ve aşma arasında geçen süre uzadıkça erişme sürecinin olumsuz etkileri de yerleşme fırsatı bulmuştur. "Farkında olmadan"ın gerekçesi ise; Cumhuriyet aydınının en son gelişmeleri

aktararak çağdaş bir temel oluşturma, rasyonel düşünceyi yayma ve bu konuda hemen sonuç alma olarak özetlenebilecek hedeflere aşırı odaklanmasıdır. Bu yazının adına ilham veren Salih Murat Uzdilek'in *Tabiat Âlemi*'ndeki, "Garb Medeniyeti bizi uyanmaya sevk ediyor. Biz kendimiz isteyerek şimdi uyanmazsak uykumuz ölüm uykusu olabilir" (Uzdilek, 1925:3) şeklindeki çağdaş olmanın hayati olduğuna dair sözleri, bir yandan halka kolay anlayabileceği bir üslupla hitap etme niteliği taşıdığı gibi aydın psikolojisinin de en yalın ifadesidir.

Kaynakça

- (1925). "İfade-i Meram". *Demiryolları Mecmuası*. 1, 1.
- (1925). "İfade-i Meram". *Fen Âlemi*, 1, 1.
- (1927). "Başlarken". *Telsiz*. 1, 2.
- (1927). "İfade-i Meram". *Mühendis Mektebi Mecmuası*. 1, 1-2.
- Akyüz, K. (1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Duman, H. (2000). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*. İstanbul: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Heyet-i Tahririye. (1925). "Muhterem Kârîlerimize". *Fen Mecmuası*. 1, 1.
- Koloğlu, O. (1987). "Süreli Yayınların Bilim Fikri ve Kurumların Oluşmasına Katkısı". 1. *Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu*, (Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., s.255-267.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Namık Kemal. (1305/1889-1890). *Mukaddime-i Celal*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya.
- Özdemir, N. (2007). Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi. *Milli Folklor*. 73, 12-22.
- Sarton, G. (1997). *Bilim Tarihinde Yöntem*. (Der. Remzi Demir) Ankara: Doruk Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (2012). *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Uzdilek, S.M. (1925). "Başlangıç". *Tabiat Âlemi*. 1, 1-4.